

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan hüquqlarının müdafiəsinin hüquqi vasitələri

Üçüncü minillikdə biz müasir dünyanın mənzərəsinin köklü dəyişikliklərə məruz qaldığının şahidi oluruq. Bu gün demokratiya, hüququn aliliyi və insan hüquqlarına hörmət ayrılıqda hər bir dövlətdə, bütövlükdə isə beynəlxalq münasibətlərdə müəyyən edici amillər kimi çıxış edir.

Müasir dünyanın demokratik inkişafının başlıca meyarlarından birini insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması vəziyyəti təşkil edir. Bu hüquq və azadlıqlar bəşəriyyətin mənəvi-hüquqi və siyasi ideallarının ali təzahürünə çevrilməklə vətəndaş cəmiyyətinin əsas prioriteti olmuşdur.

İstənilən demokratik cəmiyyətin əsasını insan hüquq və azadlıqlarının tanınması və onların səmərəli təminat mexanizmlərinin mövcudluğu formalaşdırır. Cəmiyyətin inkişafı, onun maddi və mənəvi çiçəklənməsi, vətəndaş sülhü yalnız insanın ali dəyər, onun hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin isə dövlətin başlıca vəzifəsi və əsas təyinatı kimi qəbul edildiyi şəraitdə mümkündür.

Bu məqsəd əsas götürülərək 12 noyabr 1995-ci il tarixdə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin birbaşa rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk milli Konstitusiyası hazırlanaraq ümumxalq səsverməsi - referendum yolu ilə qəbul edilmişdir. Konstitusiyanın qəbulu ölkəmizdə köklü dəyişikliklərə müsbət təsir göstərməklə dövlətçiliyimizin hüquqi əsaslarının müəyyən edilməsi və ölkəmizin dünya birliyinə inteqrasiyası baxımından çox mühüm ictimai-siyasi hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Bu Konstitusiya hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin ümumi istiqamətini müəyyən etməklə qanunçuluqda möhkəm özülün yaradılması işində mühüm addım olmuşdur.

Ümumxalq səsverməsi yolu ilə Əsas Qanun qəbul edildikdən sonra respublikamızda hüquqi islahatların, o cümlədən məhkəmə-hüquq islahatlarının ardıcıl həyata keçirilməsi, demokratik təsisatların və qanunun aliliyi prinsipinin möhkəmləndirilməsi, qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədilə 1996-cı ildə Hüquqi İslahatlar Komissiyası, 1998-ci ildə isə Azərbaycan Respublikasının dövlət idarəetmə sisteminə islahatlar aparılması üçün Dövlət Komissiyası yaradılmışdır.

Hüquqi İslahatlar Komissiyası tərəfindən hazırlanmış "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında", "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Polis haqqında", "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında", "Prokurorluq haqqında" qanunların, demokratik cəmiyyətin tələblərinə cavab verən, beynəlxalq standartlara uyğun yeni məcəllələrin və digər normativ-hüquqi aktların qəbulu hüquqi islahatların, o cümlədən məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsində mühüm rol oynamışdır.

Yeni Konstitusiya ilə müəyyən edilmiş normaların üçdə biri məhz insan hüquq və azadlıqlarından bəhs edir. Belə ki, insan hüquqları və azadlıqları ilə bağlı müasir tendensiyalar nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları, habelə onların reallaşdırılması mexanizmləri geniş təsbit edilmişdir. Əsas Qanunun ən böyük fəsli olan üçüncü fəsil əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqlarına həsr edilmiş, həmin fəsildə demokratik və hüquqi dövlətdə təmin edilməsi zəruri olan hüquqlar və azadlıqlar, onların reallaşdırılması mexanizmləri, habelə bu hüquqların qanuni məhdudlaşdırılmasının yol verilən hədləri beynəlxalq standartlar nəzərə alınaraq dəqiq şəkildə təsbit edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi iradəsi və qətiyyəti sayəsində Əsas Qanunun layihəsinə daxil edilməklə ümumxalq səsverməsi nə-

ticəsində qəbul edilmiş 1995-ci il Konstitusiyasına əsasən ölüm hökmü ləğv edilmişdir. O zaman ki mühit və dövr nəzərə alınarsa, bunun qəbul edilməsi siyasi-hüquqi baxımdan nə dərəcədə mühüm və çətin bir qərar olduğu hər kəs tərəfindən başa düşüləndir.

Konstitusiya müddələrinin təhlili onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan ümumbəşəri dəyərlərə sadıqlıq, hamılıqla qəbul olunmuş hüquq normalarına hörmətin ifadəsi kimi beynəlxalq hüquq normalarının tanınması məsələsində müstəsna olaraq monistik yanaşmadan çıxış edərək Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri ölkənin hüquq sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirir və Konvensiyanın müddələrinin milli məhkəmələr tərəfindən birbaşa tətbiqi üçün dövlətdaxili aktın qəbul edilməsini tələb etmir. Belə ki, Konstitusiyamızın 148-ci maddəsinə əsasən "Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir". Konstitusiyanın 151-ci maddəsi isə nəzərdə tutur ki, "Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ hüquqi aktlar ilə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir".

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Əsas Qanun beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq normaları üzərində üstünlüyünü qəbul etsə də, Konstitusiya və referendum yolu ilə qəbul edilən aktlar istisna təşkil edir. Belə ki, Azərbaycanın beynəlxalq müqavilələrindən irəli gələn öhdəlikləri ilə Konstitusiya, habelə referendum yolu ilə qəbul olunmuş aktlar arasında ziddiyyət yaranarsa, sonuncular üstün hüquqi qüvvəyə malik olacaqdır. Lakin bu halda Konstitusiya Azərbaycanın insan hüquqları sahəsində öhdəliklərini qeyd olunan siyahıdan istisna etməklə mütləq mövqe nümayiş etdirir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsində təsbit olunmuşdur ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. Hesab edirik ki, Konstitusiyaya səviyyəsində belə bir norma yeni müəyyən edilməsi dövlətimiz tərəfindən insan hüquqlarına verilən yüksək təminatın təzahürüdür.

Yeni Konstitusiyanın qəbulu ölkəmizin insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşmış yeni təsisatların yaradılması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Belə ki, 1995-ci il Konstitusiyasının milli hüquq sistemimizə gətirdiyi mühüm yeniliklərdən biri də Əsas Qanunun eh-tiva etdiyi dəyərlərin müdafiəsinin

və dövlətin hüquqa bağlılığının təmin edilməsinin mühüm vasitələrindən biri kimi Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması olmuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsi fəaliyyəti ərzində ölkəmizdə demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində fəal iştirak etmiş, qəbul etdiyi qərarları ilə hər kəsin Konstitusiyamıza, qanunlara hörmət və ehtiramının, demokratiyanın və hüquqi mədəniyyətin inkişafına öz dəyərli töhfəsini vermişdir. Qəbul etdiyi qərarlarda konkret məsələlərə dair Konstitu-

Lakin Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizinin 30 ilə yaxın işğal altında qalması Konstitusiya ilə təmin altına alınmış bu hüquqların həmin ərazilərdə tətbiqinə imkan verməmişdir. Bu baxımdan Ermənistanın işğalçılıq siyasətinə son qoyulması və ölkəmizin ərazi bütövlüyünün, suverenliyinin bərpa edilməsi Azərbaycan xalqının milli ideologiyasının tərkib hissəsi olmuşdur.

2020-ci il sentyabrın 27-də Ermənistanın təxribatlarına cavab

siyanın konsepsiyasından, məzun və mahiyyətindən irəli gələn hüquqi mövqeyini ifadə etməklə Konstitusiya Məhkəməsi hüquq yaradıcılığı prosesində aktiv iştirak edir və hüquq tətbiqetmə təcrübəsinə müsbət təsir göstərir.

Ali konstitusiya ədalət mühakiməsi orqanı kimi hakimiyyət sisteminə özünəməxsus yer tutan Konstitusiya Məhkəməsi hakimiyyət orqanları arasında səlahiyyət bölgüsü ilə bağlı mübahisələri həll etməklə özünün spesifik xarakteri ilə seçilir. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsi dövlət hakimiyyətinin subyektləri arasında mübahisələri həll etmək cəmiyyətdə və dövlətdə hüquqi sabitliyin qarantı kimi çıxış edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının təsirli hüquqi müdafiə vasitələrindən biri kimi çıxış edən Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılması ilə konstitusiya ədalət mühakiməsi ölkəmizdə məhkəmə hakimiyyətinin yeni fəaliyyət istiqaməti kimi ortaya çıxmışdır. Ötən dövr ərzində Konstitusiya Məhkəməsi dövlət və ictimai həyatdakı, habelə məhkəmə-hüquq sistemindeki rolunun və yerinin qəbul edilməsi və möhkəmlənməsi, eləcə də məhkəmənin özünün səlahiyyətlərinin konstitusiya islahatları nəticəsində genişlənməsi ilə bağlı bir sıra inkişaf mərhələlərini arxada qoymuşdur.

Konstitusiya Məhkəməsi səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin həlli zamanı öz mövqeyini müəyyənləşdirərkən beynəlxalq hüquq normalarına və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna istinadlar edir. Bu, ilk növbədə qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi müvafiq beynəlxalq müqavilələrin tətbiqinin zəruriliyindən irəli gəlir. Digər tərəfdən isə şübhəsiz ki, bu, daha keyfiyyətli qərarların qəbul edilməsinə, həmçinin Məhkəmənin mövqeyinin zənginləşdirilməsinə və düzgün əsaslandırılmasına xidmət edir.

İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sayəsində ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilən kompleks siyasi və hüquqi islahatlar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Belə ki, dövlət başçısının rəhbərliyi ilə insan hüquqlarının qorunması istiqamətində bir sıra yeni qanunlar qəbul edilmiş və məhkəmə-hüquq sistemi modernləşdirilmişdir.

Bütün bunlar onu göstərir ki, insan hüquqlarının qorunmasını dövlətin ali məqsədlərindən biri kimi təsbit edən Konstitusiyamız bu hüquqların müdafiəsini dövlət siyasətinin əsas atributlarından birinə çevirmişdir.

olaraq Ali Baş Komandan cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Müzəffər Azərbaycan Ordusunun bölmələri tərəfindən Vətən müharibəsində əldə edilmiş tarixi Qələbə və 2023-cü il sentyabrın 19-20-də həyata keçirilmiş uğurlu antiterror əməliyyatı nəticəsində ölkəmizin ərazi bütövlüyü və suverenliyi tam bərpa edilmişdir. Bununla da Konstitusiyanın hüquqi qüvvəsi işğaldan azad edilmiş bütün ərazilərimizdə bərqərar olmuşdur.

44 günlük Vətən müharibəsi və ondan sonrakı antiterror əməliyyatları zamanı Azərbaycan beynəlxalq hüquqa əsaslanaraq öz suveren hüquqlarını qorumuş və ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir. Bu dövrdə mülki əhalinin hüquqlarının təmin edilməsi və beynəlxalq humanitar hüquq prinsiplərinin tətbiqi prioritet istiqamətlərdən biri olmuşdur.

Konstitusiyamızın preambulasında bəyan edilmiş niyyətlərdən biri kimi ərazi bütövlüyümüzün və suverenliyimizin tam bərpa olunması, Konstitusiyamızın qəbul edilməsinin 30-cu və Vətən müharibəsində qələbəmizin 5-ci ildönümünü nəzərə alınaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamına əsasən, 2025-ci il ölkəmizdə "Konstitusiya və Suverenlik İli" elan edilmişdir. Bu il çərçivəsində yerli və beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərin keçirilməsi, hüquqi marifləndirmə proqramları vasitəsi ilə vətəndaşların Konstitusiya hüquqları barədə məlumatlılığın artırılması, Azərbaycan Respublikasının dövlət suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün bərpası uğrunda şəhid olmuş şəxslərin ailələrinin və müharibə veteranlarının sosial məsələlərinin həlli istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bu tədbirlər dövlətçiliyin hüquqi əsaslarını daha da möhkəmləndirəcək, vətəndaşların hüquq və vəzifələri haqqında məlumatlılığını artıracaq, dövlət suverenliyinin qorunmasına xidmət edəcəkdir. Bu təşəbbüs respublikamızın hüquqi dövlət quruculuğunda mühüm bir addım olmaqla milli inkişafın əsas istiqamətlərindən birini təşkil edəcək.

Əminik ki, Azərbaycan Respublikası xalqımızın milli maraqlarını rəhbər tutaraq, yeni reallıqlar şəraitində müstəqil siyasətini daha cəsarətlə və prinsiplilliklə davam etdirərək, Konstitusiyanın tələblərinə və öz suveren hüquqlarına əsaslanan strateji hədəflərə doğru inamla irəliləyəcəkdir.

İntiqam EYVAZOV,
Konstitusiya Məhkəməsi Aparatının
Vətəndaşların qəbulu və şikayətlər
şöbəsinin müdir müavini,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru.